

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДЛЯ ДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗМІНИ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В.О. Салов, В.В. Панченко, Державний ВНЗ “Національний гірничий університет”, Україна

Анотація. Розглянуто та охарактеризовано зміни нормативної бази вищої освіти України. Здійснено критичний аналіз нормативної бази щодо аспектів проектування вищої освіти фахівців різних рівнів певної спеціальності, планування та організації навчального процесу. Запропоновані першочергові завдання суб’єктів вищої освіти щодо імплементації нової нормативної бази.

1. Мета статті – аналіз впливу змін нормативної бази вищої освіти на якість проектування, планування та організації вищої освіти й розроблення пропозицій щодо першочергових завдань вищої школи в цьому аспекті.

2. Стан питання. Нормативну базу вищої освіти України на даний час визначають Закон України “Про вищу освіту”, чинний від 01.07.2014 [1], Національна рамка кваліфікацій (далі – НРК) [2], Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затверджений Постановою КМ України 26.04.2015 [3].

Нижче подано аналіз впливу основних змін нормативної бази на проектування, планування та організацію вищої освіти.

2.1. Закон України “Про вищу освіту” (далі – Закон) передбачає наступні зміни.

Уведена нова структура вищої освіти (табл. 1).

Таблиця 1 - Рівні та ступені вищої освіти за спеціальностями, вид програм підготовки, термін навчання

Рівень вищої освіти	Ступінь	Рівень за НРК	Програма	Термін підготовки
початковий	молодший бакалавр	5	освітньо-професійна	2...3
1-й	бакалавр	6	освітньо-професійна	3...4
2-й	магістр	7	освітньо-професійна	1,5...2
			освітньо-наукова	2
3-й	доктор філософії	8	освітньо-наукова	4
науковий	доктор наук	9	наукова	-

Форми навчання - очна (денна, вечірня) та заочна (дистанційна). Форми навчання можуть поєднуватися.

Кваліфікація випускника визначається в дипломі про вищу освіту як ступінь, спеціальність, спеціалізація та професійна кваліфікація (за необхідністю).

Перелік галузей знань і перелік спеціальностей формує МОН України. Чинні спеціальності вважаються спеціалізаціями, які вводяться та затверджуються безпосередньо вищими навчальними закладами і не підлягають затвердженню державними органами.

Науково-методичні комісії Науково-методичної ради МОН України розробляють стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності. До складу Науково-методичної ради та науково-методичних комісій не може входити більше одного представника від одного вищого навчального закладу.

Стандарти вищої освіти мають визначати:

- обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти;
- перелік компетентностей випускника;
- нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання;
- форми атестації здобувачів вищої освіти;
- вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти;
- вимоги професійних стандартів.

Вищі навчальні заклади розробляють освітні (наукові) програми в межах ліцензованої спеціальності за вимогами стандартів вищої освіти

Вищий навчальний заклад, який бажає акредитувати освітню програму, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої діяльності стандарту вищої освіти за відповідною спеціальністю.

Нові освітні програми, які передбачають зменшення обсягу одного кредиту ЄКТС до 30 годин і зменшення максимального навчального навантаження науково-педагогічного працівника до 600 годин, починають діяти з 1 вересня 2015 року.

Зменшення максимального навчального навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника до 600 годин на навчальний рік не є підставою для збільшення чисельності штатних одиниць.

Вища освіта за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста (повна вища освіта) після набрання чинності цим Законом прирівнюється до вищої освіти ступеня магістра;

Диплом про вищу освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста (початкова вища освіта) прирівнюється до диплома про вищу освіту за освітньо-професійним ступенем молодшого бакалавра;

Освітня діяльність за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, що провадиться вищими навчальними закладами і започаткована до набрання чинності цим Законом, продовжується у межах строку навчання за певною освітньо-професійною програмою з видачею державного документа про вищу освіту встановленого зразка - диплома молодшого спеціаліста.

Останній прийом на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста й спеціаліста проводиться у 2016 році

Вищі навчальні заклади, що здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста, мають право продовжити освітню діяльність з підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра за умови отримання відповідної ліцензії. Перша ліцензія строком на п'ять років може бути видана на освітню діяльність щодо підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра без вимоги щодо необхідності підготовки фахівців освітнього ступеня бакалавра. Вищі навчальні заклади I-го рівня акредитації, які протягом п'яти років строку дії ліцензії на підготовку фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра не отримують ліцензію на підготовку освітнього ступеня бакалавра, будуть віднесені до системи професійно-технічної освіти.

2.2. Національна рамка кваліфікацій

Національна рамка кваліфікацій – системний і структурований за компетентностями опис кваліфікаційних рівнів.

Національна рамка кваліфікацій впроваджується з метою:

- введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців;
- забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудова відносин;
- сприяння національному і міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні;
- налагодження ефективної взаємодії сфери освітніх послуг та ринку праці.

У Національній рамці кваліфікацій офіційно уведено терміни: автономність і відповідальність, знання, інтегральна компетентність, кваліфікація, кваліфікаційний рівень, компетентність/компетентності, комунікація, результати навчання, уміння.

Новий Закон України “Про вищу освіту” адаптований до Національної рамки кваліфікацій.

Згідно із Законом початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти відповідає 5-му кваліфікаційному рівню НРК і передбачає здобуття особою загальнокультурної та професійно орієнтованої підготовки, спеціальних умінь і знань, а також певного досвіду їх практичного застосування з метою виконання типових завдань, що передбачені для первинних посад у відповідній галузі професійної діяльності. Інтегральна компетентність за 5-м рівнем НРК – це здатність розв’язувати типові спеціалізовані задачі в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов

Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти відповідає 6-му кваліфікаційному рівню НРК і передбачає здобуття особою теоретичних знань та практичних умінь і навичок, достатніх для успішного виконання професійних обов’язків за обраною спеціальністю. Інтегральна компетентність за 6-м рівнем НРК – це здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Другий (магістерський) рівень вищої освіти за Законом відповідає 7-му кваліфікаційному рівню НРК і передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Інтегральна компетентність за 7-м рівнем НРК сформульована як здатність розв’язувати складні задачі і проблеми у певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

2.3. Перелік галузей знань і спеціальностей

Новий перелік більш зрозумілий для абітурієнтів, яким легше буде зорієнтуватися в нових 27 галузях знань і 114 спеціальностях, аніж в 48 галузях знань, 144 напрямках та понад 500 спеціальностях попередніх переліків. Укрупнення спеціальностей має сприяти інтеграції української освіти в європейський простір.

Ідея створення переліку спеціальностей вищої освіти як єдиного цілісного документа для всіх рівнів вищої освіти та його формування на базі назв напрямів підготовки задовольняють потреби всіх суб’єктів вищої освіти. Він скорочує номенклатуру спеціальностей, не порушує попередній досвід, упорядковує перелік спеціалізацій.

В Законі існує норма щодо необмеженого переліку спеціалізацій. Зокрема, університети завдяки цій нормі зможуть гнучко реагувати на потреби ринку праці та вимоги роботодавців.

Усі спеціальності підготовки фахівців добувної промисловості віднесено до галузі знань 18 “Виробництво та технології” і розподілені за спеціальностями 184 “Гірництво” та 185 “Нафтогазова інженерія та технології”.

3. Протиріччя нормативної бази вищої освіти

3.1. Недоліки Закону України “Про вищу освіту”:

- рівні вищої освіти – зайве поняття; для ідентифікації здобувача вищої освіти достатній термін – ступінь;

- Закон не містить навіть натяків на критерії та умови визначення термінів навчання молодшого бакалавра (два чи три роки), бакалавра (три чи чотири роки), магістра (півтора чи два роки);

- професійна кваліфікація випускника визначається в дипломі про вищу освіту в певних випадках. Але, відповідно до Закону, одним із чинників Державної політики у сфері вищої

освіти є створення умов для реалізації випускниками вищих навчальних закладів права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб; Закон створено з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях; кому потрібен випускник без професійної кваліфікації, адже фактично він втрачає можливість працевлаштування;

- для деяких спеціальностей формування науково-методичних комісій не можливе; у складі такої комісії спеціальності, як, наприклад, “Нафтогазова інженерія та технології” буде працювати одна особа, яка має на громадських засадах розробити стандарт вищої освіти;

- порушена система стандартизації вищої освіти, побудована на компетентністному (діяльністному) підході – майже єдине національне надбання сфери вищої освіти України: західні країни тільки розпочинають формування освітніх стандартів за цим підходом;

– зменшити річне максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника на 33,4 % (до 600 годин), що регламентує Закон, при будь-якій оптимізації навчального плану неможливо. Тим більше, що річне навчальне навантаження студента зменшилось лише на 16,7 %; це неможливо в принципі через те, що кількість штатних посад науково-педагогічних працівників залежить від кількості здобувачів, їх спеціальності та ступеню, форми навчання за нормативами, затвердженими КМ України. Недоречність цієї норми Закону підтверджуються діями навчальних закладів, які намагаються формально її забезпечити корегуванням норм часу через віднесення частки навчальної роботи (консультації, перевірка індивідуальних завдань, атестація тощо) в інші види індивідуальних планів діяльності викладачів. Ця акція нічого не змінює – відомо, що кількість ставок викладачів залежить від чисельності здобувачів певного рівня та отриманих кожним з них кредитів за навчальним планом;

- Закон згодом знищить коледжі й технікуми, гірничі в тому числі, навіщо гірничому майстру ступінь магістра? у багатьох країнах навпаки: система коледжів – основа економічного розвитку завдяки працівникам, які вміють працювати руками та головою.

3.2. Недоліки та протиріччя Національної рамки кваліфікацій:

- інтегральні компетентності НРК не класифіковані за рівнями професійної діяльності молодшого бакалавра, бакалавра, магістра, що ускладнює використання НРК для формування професійних стандартів і стандартів вищої освіти; більш однозначними уявляються такі формулювання інтегральних компетентностей:

- для 6-го рівня (бакалавр) – здатність розв’язувати типові спеціалізовані задачі експлуатаційного рівня діяльності, що передбачає застосування положень і методів відповідної науки і характеризується певною невизначеністю умов (експлуатаційний рівень - уміння під час виконання певних задач діяльності тестувати та аналізувати роботу системи з метою виявлення та усунення пошкоджень і знання методів аналізу функціонування системи та методів аналізу, пошуку та усунення пошкоджень);

- для 7-го рівня (магістр), що навчається за освітньо-професійною програмою – здатність розв’язувати інноваційні задачі технологічного рівня діяльності, що передбачає застосування певних теорій та методів відповідної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов (технологічний рівень - уміння під час виконання певних задач діяльності здійснювати розробку систем, що відповідають заданим характеристикам (властивостям), і знання методів синтезу та технологій розробки систем та способів їх моделювання); для магістра, що навчається за освітньо-науковою програмою – здатність розв’язувати складні задачі і проблеми інноваційного та дослідницького рівня діяльності, що передбачає здійснення інновацій та/або проведення досліджень та характеризується невизначеністю умов і вимог (дослідницький рівень – уміння проводити дослідження систем із метою перевірки їх відповідності заданим властивостям, уміння вибирати з множини систему, що дозволяє найбільш ефективно вирішувати задачі діяльності, знання методики

дослідження систем та методів оцінки ефективності їх застосування під час вирішення конкретних задач);

- відсутність терміна “компетенція” в сенсі кола повноважень фахівця з вищою освітою, що передбачає можливість відбору певних результатів навчання (компетентностей), необхідних для реалізації запланованих компетенцій.

3.3. Недоліки та протиріччя Переліку галузей знань та спеціальностей.

Як і всі документи, що виходять у світ без громадського обговорення, Перелік-2015 містить хиби. Наприклад, разом зі спеціальністю “Гірництво” в цій же галузі знань за незрозумілим критерієм опинились такі ”споріднені” спеціальності як “Харчові технології”, “Технології легкої промисловості”, “Видавництво та поліграфія”.

4. Висновки та пропозиції:

4.1. Зміни нормативної бази вищої освіти є кардинальними, що зумовлює великий обсяг роботи як з боку Міністерства освіти і науки України, так і з боку вищих навчальних закладів. Тим більше, що імплементації нормативної бази в систему вищої освіти вадять певні інерційні проблеми. Основні серед них:

– звичність освітян до функціонування у командно-адміністративній системі та незвичність до автономності та демократизації;

– обмеження автономних прав навчального закладу щодо вибору алгоритмів конкурсного відбору здобувачів вищої освіти;

– відсутність нормативно-правових актів та методичних розробок, здатних гарантувати стійке функціонування та розвиток системи забезпечення якості вищої освіти;

– неконтрольований розрив взаємозалежності та штучна ізоляваність систем освіти, науки і праці;

– неадекватне відношення владних структур до статусу та ресурсного забезпечення викладачів вищої школи, зокрема їх професійного розвитку;

– відсутність перспектив збільшення державного фінансування вищої освіти.

4.2. В цих умовах першочерговими й доцільними завданнями суб’єктів вищої освіти слід вважати наступні.

4.2.1. Надати пропозиції до МОН України щодо переліків спеціалізацій. Для формування переліків спеціалізацій, призначених для кадрового забезпечення галузей економіки України, системоутворюючим має бути чинний перелік реальних професій, сформований системою праці. Здобувачі вищої освіти з гірництва у вузах України, готуються до роботи за видом економічної діяльності “Добувна промисловість” з узагальненим об’єктом діяльності “технологія галузі”. Під технологіями галузі розуміється технології видобування та інші складові гірництва, що забезпечують створення та функціонування системи. Назви спеціалізацій (їх формулювання – право навчального закладу) логічно формулювати ідентично чинним професійним назвам робіт за Державним класифікатором професій.

4.2.2. Надати пропозиції до МОН України щодо методології та змісту методичних рекомендацій з розробки стандартів вищої освіти за наступною блок-схемою (рис. 1). Розроблення стандартів вищої освіти вимагає визначення переліку компетентностей випускника та нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти, що сформульований у термінах результатів навчання. Складність цього завдання виникає через термінологічні хиби. Термін “компетентності” Закон визначає як “результати навчання” – сукупність знань, умінь, навичок, інших компетентностей, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти.

Для уникнення авторитарного створення стандартів вищої освіти вважаємо за доцільне взяти за критерій відбору змісту підготовки (компетентностей і, одночасно, результатів навчання) обрати гуманітарні, фундаментальні й професійні компетенції за НРК з урахуванням вимог системи праці.

Рис. 1 – Блок-схема формування стандартів вищої освіти

Компетентності здобувачів вищої освіти для кожного рівня доцільно систематизувати шляхом заповнення стандартизованих таблиць-макетів, враховуючи узагальнений об'єкт діяльності фахівця певної спеціальності (приклад для рівня бакалавра подано в табл. 2...4).

Таблиця 2 – Проектування професійної підготовки бакалавра

Компетенції (професійні обов'язки за обраною спеціальністю). Цілі вищої освіти	Результати навчання (компетентності)	
	Зміст умінь (розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності)	Знання (сучасні досягнення, теорії, принципи, методи і поняття певної сфери професійної діяльності)

Таблиця 3 – Проектування гуманітарної підготовки бакалавра

Компетенції	Компетентності (результати навчання)	
	Здатності	Знання
Комунікація	донесення до фахівців і нефахівців інформації, ідей, проблем, рішень та власного досвіду в галузі професійної діяльності	
	здатність ефективно формувати комунікаційну стратегію	
Автономність та відповідальність	управління комплексними діями або проектами, відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах	
	відповідальність за професійний розвиток окремих осіб та/або груп осіб	
	здатність до подальшого навчання з високим рівнем автономності	

Таблиця 4 – Проектування фундаментальної підготовки

Компетенції	Компетентності (результати навчання)	
	Уміння	Знання
Завдання, необхідні й достатні для опанування професійних компетентностей бакалавра спеціальності	застосування комплексних теорій та методів відповідної науки в невизначених умовах	
	збирання та інтерпретація інформації (даних)	
	вибір методів та інструментальних засобів	
	застосування інноваційних підходів	

4.2.3. Через скасування освітньо-кваліфікаційних характеристик, як системоутворюючого документа проектування вищої освіти, необхідно звернутись до відповідних професійних об'єднань з пропозицією створення спільно з вищими навчальними закладами професійного стандарту для кадрів з вищою освітою сфери гірництва.

4.2.4. Створення стандартів та програм вищої освіти за рівнями та спеціальностями вимагає залучення дослідників, фахівців-практиків і роботодавців.

4.2.5. Відповідно до Закону України “Про вищу освіту” вищі навчальні заклади зобов'язані мати внутрішню систему забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. Країни Європи створили ефективні системи внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти на основі спільних стандартів та рекомендацій [4], які діють на європейському освітньому просторі понад 10-ти років і позитивно сприймаються всіма суб'єктами вищої освіти. Усвідомлення поняття “якість освіти”, опанування європейських стандартів, створення відповідної системи забезпечення якості – актуальні і складні завдання науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів.

Список літератури

1. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної рамки кваліфікації” № 1341 від 23 листопада 2011 р. – Київ.
2. Закон України “Про вищу освіту” 01.07.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37, 38. – Ст. 2004.
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2015р. №266 “Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”.
4. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.